

İSLAM HUKUKUNDA BOŞANMA TAZMİNATI (MUT'A)

DIVORCE COMPENSATION IN ISLAMIC LAW

Doç. Dr. Hasan TANRIVERDİ

Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi

Türk Hukuk Tarihi ABD Bşk.

tanriverdi21@hotmail.com

Öz

İslam hukukundaki mut'a, kendisinden kaynaklanmayan bir sebepten dolayı kocası tarafından boşanan kadına verilen bir miktar nakit para, mal veya menfaattir. Bu yönüyle mut'a, modern hukuktaki boşanma tazminatı ile aynı temel niteliklere sahiptir. Mut'a, bütün fıkıh mezhepleri tarafından –ilke olarak- kabul edilmekle birlikte, detayda farklı görüş ve değerlendirmelere konu olmuştur. Mut'anın bütün kısımlarını vacip (yerine getirilmesi zorunlu) veya bütün kısımlarını müstahap (yerine getirilmesi daha iyi olan) gören İslam hukukçuları olduğu gibi, bir kısmını müstahap ve bir kısmını da vacip gören İslam hukukçuları da olmuştur. Kur'an, mut'ayı ideal Müslümanlar olan "muttakiler" üzerine bir hak olarak kabul etmekte ve mutâyı veren kişileri onurlandırmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mut'a, Boşanma Tazminatı, Mehir

Abstract

In islamic law, Mut'a is a certain amount of Money, property or interest given to a women divorced by her husband without any reason arising from her will. In this respect, Mut'a has the same basic features as divorce compensation in modern law. Although Mut'a is accepted by all schools of Islamic jurisprudence, at least in principle, it has become subject to different views and evaluations.

Just as there were Islamic scholars who vie weal all the aspects of Mut'a as Vacip (compulsory to be implemented) and Müstehap (better if implement), so were there those who regarded some parts of Mut'a as Vacip and Müstehap. The Qur'an views Mut'a as a right over Muttaki, who are ideal musulman, and rewards those paying for Mut'a.

Key Words: Mut'a, Divorce Compensation, Mehir.

GİRİŞ

İslam inancına göre, ilk insan ve ilk peygamber olan Adem (as) ile eşi Havva bir aile oluşturmuş ve çocuk sahibi olmuşlardır. Çocukları da aileler kurarak hayatlarına devam etmişlerdir. İnsanlık tarihi boyunca da, ilahi dinlerde hep aile hayatı öngörülmüş ve aile dışı ilişkiler zina kabul edilip suç sayılmıştır. Allah (cc) Kur'an'da şöyle buyurmuştur: *“Sizi bir nefisten yaratan ve huzur/mutluluk bulasınız diye ondan da eşini yaratan, odur.”* (A'raf: 189) Başka bir ayette de şöyle buyurmuştur: *“Kendileri ile huzur bulasınız diye sizin için türünüzden eşler yaratması ve aranızda bir sevgi ve merhamet var etmesi de onun (varlığının ve kudretinin) delillerindedir. Şüphesiz bunda düşünen bir toplum için elbette ibretler vardır.”* (Rum:21) Bu ayetlerde, ailenin insanlar için bir huzur ve sükûn, bir sevgi ve mutluluk kaynağı olduğu açıkça bildirilmektedir. Bununla birlikte aile hayatı hep devam etmemekte, bazen sona ermekte veya erdirilmektedir. Nitekim bazen aile hayatı, huzur ve mutluluk içinde devam ederken, “ölüm” gibi istenmeyen doğal bir nedenden dolayı sona erer iken, bazen de huzur ve mutluluk yerini kin ve nefret alınca iradi olarak “boşanma” ile sona erdirilir. Boşanma durumunda, İslam hukukuna göre; nafakası ve geçimi kocası tarafından sağlanan kadın, aile hayatı içindeki bu imkânlardan yoksun kalmaktadır. Eğer boşanmanın sebebi kadından kaynaklanmıyorsa, bu durumda kadının mağduriyeti söz konusu olur. Modern hukukta, bu tür durumlar için öngörülen “boşanma tazminatı” İslam hukukunda da var mıdır? Varsa ne kadardır ve hükmü nedir? İşte makalemizde bu konu üzerinde duracağız.

Makaleye başlarken şu noktaya değinmek gerekir; İslam hukukuna göre, eşlerin ayrılması durumunda ekonomik açıdan dört şey söz konusu olur: miras, nafaka, mehir ve mut'a (boşanma tazminatı). Miras ve nafaka, makale konumuzun dışında olmaları hasebiyle onlara değinmeyeceğiz. Mehir ise –ileride görüleceği üzere- konumuzla yakın ilişkisi vardır. Bundan dolayı, mehir konusunda kısaca bilgi vermek faydalı olacaktır.

Mehir; İslam hukukuna göre, bir erkek bir kadınla evlenme akdi yapınca ona para veya mal cinsinden bir miktarı borçlanmış olmaktadır. Buna “mehir” denilir. Nikâh sözleşmesinin önemine binaen ve gerektiği zaman kadın için bir teminat oluşturmak üzere öngörülen mehir, sözleşme esnasında belirlenmiş ise isimlendirilmiş/belirlenmiş mehir anlamında bu mehre “el-mehrü'l-müsemma” denilir. Eğer sözleşmede belirlenmeyip sonradan

–kadının emsali göz önüne alınarak- belirlenirse bu mehre de “benzerlerinin mehri” anlamında “mehrü’l-misil” denilir.¹

Mehir, nikâh sözleşmesinin bir rüknü (sözleşmenin içinde yer alıp da olmazsa olmazı) veya şartı (sözleşmenin dışında yer alıp da olmazsa olmazı) olmayıp, onun vacip olan bir neticesidir. Bundan dolayı, mehrin tahakkuk etmesi için, sözleşmede belirlenmesi/dile getirilmesi şart değildir. Eğer nikah sözleşmesi mehirsiz olarak yapılsa bile yine sözleşme geçerli olacak ve mehir bütün fıkıh âlimlerinin ittifakıyla vacip olacaktır.² Nitekim Ukbe b. Amir (ra) der ki, Peygamber (s.a.v) bir adama “*Seni falan kadın ile evlendirmeme razı olur musun?*” diye sordu. Adam evet dedi. Kadına da “*Seni falan adam ile evlendirmeme razı olur musun?*” diye sordu. Kadın da evet deyince, Peygamber –kadın için mehir belirlemeden ve ona bir şey vermeden- onları evlendirdi. Adam, Hayber’e katılanlardandı ve Hayber’e katılan herkesin orada bir payı vardı. Vefatına yakın bir zamanda, adam şöyle dedi: Peygamber (s.a.v) beni falan kadın ile evlendirdi. Ben ona ne bir mehir belirledim ne de bir şey verdim. Sizi şahit kılıyorum ki; Hayber’deki payımı ona mehir olarak verdim. Bunun üzerine kadın, o payı aldı ve yüz bine sattı.³ Burada, mehir söz konusu edilmeden de sözleşmenin geçerli olduğu ve mehrin sonradan belirlenip kadına verildiği açıkça görülmektedir.

Mehir hakkında bu bilgileri verdikten sonra, konumuza giriş olmak üzere önce evli eşlerin ayrılığının kısımlarını ele alacağız, sonra da –tazminatı gerektirip gerektirmemesi açısından- boşanmanın kısımlarını ele alacağız. Bunlardan sonra da asıl konumuz olan “boşanma tazminatı” (mut’a) konusuna geçeceğiz.

I-EVLİLİK BİRLİĞİNİN SONA ERMESİ

İslam hukuku kaynaklarında, eşlerin boşanması için “furkat” veya “firak” tabirleri kullanılmıştır. Buna binaen evliliğin sona ermesi için de, “*enva’ü’l-furkat*”⁴ veya “*enva’ü’l-firak*”⁵ tabirleri kullanılmıştır.

Nikahı ortadan kaldırıp ailenin dağılmasını beraberinde getiren ve İslam hukukunda furkat veya firak diye tabir edilen “ayrılık” (Evlilik birliğinin sona ermesi), İslam hukuku

¹ Bkz. Karaman, Mukayeseli İslam Hukuku, III, 379 Mehir için ; sadak, nihle, ecir, hiba’, ukr, alaik ve tavl gibi değişik isimler de kullanılmıştır. Geniş bilgi için bkz. Zuhayli, el-Fıkhü’l-İslami ve Edilletuh, VII, 251

² Bkz. Zuhayli, el-Fıkhü’l-İslami ve Edilletuh, VII, 254

³ Bkz. Beyhaki, es-Sünenü’l-Kübra, VII, 232 Hakim, el-Müstedrek, II, 192 Ebu Davud, Sünen, II, 203

⁴ Bkz. Ensari, Esna’l-Metalib fi Şerh-i Ravdi’t-Talib, III, 205 Dimiyati, İnetü’t-Talibin, IV, 32 Nevevi, Ravdatü’t-Talibin, VIII, 358

⁵ Bkz. Gazali, el-Vesit, V, 261

kaynaklarında –sebebi dikkate alınarak- beş kısma ayrılarak ele alınmıştır. Bunları -detaya girmeden- şöyle sıralayabiliriz.

A-Ölüm

Eşlerden birinin ölümüyle, aralarındaki nikah akdi sona ermiş olur. Buna binaen, hayatta kalan eş, başka biriyle evlenebilir. “Boşanma tazminatı” tabirinden de anlaşıldığı gibi, bu tazminat boşanma durumunda söz konusu olduğundan, ölüm durumunda tazminat söz konusu değildir.

Mehrin durumu hakkında ise şunları söyleyebiliriz; mehir, nikâh sözleşmesiyle vacip olur, zifaf veya ölüm ile de pekişir ve kesinleşir. Zifafın olması durumunda artık mehir kesinleşmiştir ve mehri “el-mehrü’l-müsemma” veya “mehrü’l-misl” olması arasında da bir fark yoktur. Bu durumda kadın mehir hakkından vazgeçmediği/ibrada bulunmadığı sürece, kocanın bu hakkı ifa etmesi gerekir. Zifaf olmadan kocanın ölmesi durumunda ise, eğer mehir sözleşmede veya sözleşmeden sonra belirlenmiş ise bu belirlenmiş mehir de kesinleşmiş olacaktır. Ancak eğer mehir, sözleşmede veya sözleşmeden sonra belirlenmeden koca ölürse, bu durum için İslam hukukçuları iki görüş ileri sürmüşlerdir. Birincisi; bu kadına mehr-i misil verilir. Bu görüş, sahabeden Abdullah b. Mes’ud’un (r.a) görüşü olup fıkıh mezheplerinden de Hanefiler ve Hanbelilerin görüşüdür.⁶ Bu iki mezhebin nakli delili şudur: Alkama şöyle rivayet ediyor: Eş’ca’ kabilesinden bir topluluk Abdullah b. Mes’ud’a (r.a) gelip şöyle dediler; Bizden bir adam bir kadın ile evlendi, onun için bir mehir belirlemedi ve onunla zifafa girmeden de vefat etti. (Kadının durumu nedir?) Abdullah şöyle dedi: Peygamber (sav) den ayrıldığımdan bu yana benim için bundan daha zor olan bir soru bana sorulmamıştır. Benden başkasına gidin. Bir ay gidip geldiler, sonunda ona şöyle dediler: Sen, bu şehirde (Kufe’de) bulunan Hz. Muhammed (sav)in ashabının büyüklerindensin. Eğer sana sormazsak kime soracağız? O şöyle dedi: Bu konuda ben içtihadımla hüküm vereceğim. Eğer doğru olursa, tek olup şeriki olmayan Allah’tandır. Eğer yanlış olursa bendendir ve Şeytan’dandır, Allah ve Resulü ondan beridirler. Görüşüm şudur: kadına mehr-i misil vardır, ne fazla ne de eksik. Ona miras da düşer ve dört ay on gün iddeti (evlenebilmek için bekleme süresi) de vardır. O bunu Eşca’ kabilesinden bir grup insanın huzurunda söyledi. Onlar ayağa kalktılar ve şöyle dediler: Biz şahitlik ediyoruz ki sen peygamber (sav) in, Vaşık kızı Berva’ adında bizden bir kadın hakkında verdiği hükmün aynısıyla hükmettin. Alkama der ki, islamı kabul etmesine sevinmesi hariç, Abdullah’ın o gün (buna) sevindiği kadar sevindiği hiç

⁶ Bkz. Şeybani, el-Huccet, III, 321 Serahsi, el-Mebcut, V, 109 el-Makdisi, el-Uddet, II, 32

görülmemişti.⁷ Burada önemli olan nokta şudur; Peygamber'in (sav) aynı konuda vermiş olduğu hüküm, Eşca' kabilesinden bazı kişiler tarafından, bu olayda nakledilmiş olmaktadır. Dolayısıyla da, konuya ilişkin hüküm artık bir sünnete dayanmış olmaktadır. Bu birinci görüşün sahipleri, aynı zamanda şu kıyası da yapmışlardır; Eğer mehir belirlenmiş (musemma) olsaydı, hem zifaf hem de ölüm ile kesinleşmiş olacaktı. Mehirin belirlenmemiş olması durumunda da zifaf ile kesinleştiğine göre, ölüm ile de kesinleşmesi gerekir. İkinci görüşe göre ise, bu kadına mehir verilmez. Bu görüş sahabeden Zeyd b. Sabit ve Abdullah b. Ömer'in görüşü olduğu gibi Hz. Ali (r.a) ve Abdullah b. Abbas'ın da görüşü olduğu rivayet edilmektedir.⁸ Bu görüş aynı zamanda İmam Malik ve Evza'i'nin de görüşüdür.⁹ İmam Şafii ise, Abdullah b. Mes'ud'un olayını zikreder ve şöyle der: Eğer Peygamber'in hükmü sabit ise, onun sözü dışında kimsenin sözü delil olamaz. Ancak (ravi olarak) birinde Ma'kil b. Yesar diğerinde Ma'kil b. Sinan bir diğerinde de Eşca' kabilesinden bir grup olarak zikredilmektedir.¹⁰ Eğer sabit değil ise, kadına miras var ama mehir olmaz.¹¹

B-Kocadan Kaynaklanan Ayrılık

Bazı durumlarda ayrılık erkekten kaynaklanmaktadır. Bunların önemli kısımlarını şöyle sıralayabiliriz.

1-Boşanma: Kadının boşanmayı gerektirecek bir durumu olmadığı halde, erkeğin onu boşamasını buna örnek olarak verebiliriz. Bu durumdaki kadının mehri ve tazminatını ilerde detaylı bir şekilde ele alacağımız için burada bu kadarıyla yetiniyoruz.

2-Riddet (İslam dininden çıkma): Hanefilere göre; eşlerden birinin Müslümanlıktan çıkması durumunda nikâh sözleşmesi sona erer ve ayrılık meydana gelmiş olur. Şafiilere göre ise, eğer erkek zifaftan önce Müslümanlıktan çıkarsa nikâh hemen sona ermiş olur ve kadına mehri yarısı düşer. Eğer bu durum zifaftan sonra olursa, nikâh bekleme süresinden (iddet) sonra ortadan kalkmış olur ve kadın mehri tümünü hak eder. Buna karşılık eğer kadın zifaftan önce Müslümanlıktan çıkarsa, mehir hakkını tümüyle kaybeder. Eğer bu durum

⁷ Bkz. Nesai, Sünenü'n-Nesai el-Kübra, III, 317 Beyhaki, sünenü'l-Beyhaki el-Kübra, VII, 240

⁸ Bkz. Tirmizi, Sünen, III, 443

⁹ Bkz. Nemri, el-İstizkar, V, 421

¹⁰ İmam Şafii'nin, ravilerin farklı kişiler olarak verildiğini dile getirmesi onun hadisin sıhhati konusunda şüpheleri olduğunu göstermektedir. Nitekim "eğer sabit değil ise" ifadesi de bunu göstermektedir. Ancak Mısır'a gittikten sonra hadisi sahih olarak kabul ettiği ve ona göre hüküm verdiği rivayet edilmektedir. Bkz. Tirmizi, Sünen, III, 442

¹¹ Bkz. Maverdi, el-Havi fi Fikhi'ş-Şafii, IX, 479

zifaftan sonra olursa, mehrin tümünü hak eder ve nikâh da bekleme süresinin sonuna kadar devam eder.¹²

a-Her iki eş de gayr-i müslim iken erkeğin Müslüman olması durumunda, Şafiilere göre; nikah sözleşmesi hemen sona ererken, Hanefilere göre; diğer eşe de İslam teklif edilir, kabul etmezse sözleşme mahkeme tarafından sona erdirilir.¹³

b-Kadında delilik, cüzam veya alaca hastalığı (baras) gibi özürlerin olması durumunda erkeğin nikahı feshetmesi. Burada şunu belirtmek gerekir ki, İmam Ebu Hanife ve Ebu Yusuf'a göre; eşlerden birinde böyle bir özürün olması durumunda hiç birinin bu nikah sözleşmesini feshetme muhayyerliği yoktur. İmam Muhammed'e göre ise, kadın için var iken erkek için yoktur. Malikiler, Şafiiler ve Hanbeliler ise, her iki eşe de nikahı feshetme muhayyerliğini vermişlerdir.¹⁴

C-Kadından Kaynaklanan Ayrılık

Bazı durumlarda ayrılık kadından kaynaklanmaktadır. Bunların önemli kısımları da şunlardır.

1-Her iki eş de Müslüman iken, kadının Müslümanlıktan çıkması.

2-Her iki eş de Müslüman değil iken, kadının Müslüman olması.

3-Kadının, erkeğin delilik, cüzam veya alaca hastalıkları gibi bir özüründen dolayı nikahı feshetmesi.

4-Erkeğin, kadının nafakasını temin edememesi durumunda, kadının nikâhı feshetme yoluna gitmesi. Hanefiler bu durumdaki kadına nikâhı feshetme hakkını vermezken, diğer üç mezhep de bu hakkı ona vermişlerdir.¹⁵

D-Her İki Eşten de Kaynaklanan Ayrılık

Bazı durumlarda ayrılık her iki eşten de kaynaklanmaktadır. Bunun başlıca iki kısmı vardır.

1-Anlaşmalı boşanma (Hul'): Hanefilere göre (imam Muhammed hariç), bu anlaşma ile, eşler arasında bulunan ve evlilikten kaynaklanan –geçmiş nafaka borçları ve mehir gibi-

¹² Bkz. Şeyhizade, Mecma'ü'l-Enhür, I, 539 Maverdi, el-Havi, XI, 449

¹³ İmam Şafii'ye göre, onlara İslam teklifi yapılamaz. Çünkü böyle bir teklif baskı anlamına gelir, oysa "zimmet" anlaşmasıyla onlara baskı yapılmayacağı garanti edilmiştir. Bkz. Baberti, el-İnaye, V, 94

¹⁴ Bkz. Sivasî, Şerh-u Fethü'l-Kadir, IV, 296

¹⁵ Bkz. Haskifi, ed-Dürrü'l-Muhtar, II, 903 Şirbini, Muğni'l-Muhtaç, III, 442

bütün hak ve borçlar düşer. Çünkü bu anlaşma ile amaçlanan, eşler arasındaki bütün münazaa ve husumetlerin sona erdirilmesidir. Diğer mezhepler ve İmam Muhammed'e göre ise, bu anlaşma ile sadece anlaşmada düşürülmesi öngörülen hak ve borçlar düşer. Bunların dışında bir hak veya borcun düşmesi söz konusu değildir.¹⁶

2-Erkeğin, boşanma yetkisini kadına vermesi veya boşanmayı onun isteğine bırakması ve kadının da buna dayanarak boşanmayı seçmesi.

E-Üçüncü Kişiden Kaynaklanan Ayrılık

Klasik fıkıh kaynaklarında buna şöyle bir örnek verilmiştir: Emzirme döneminde olan bir kız ve bir erkek iki bebek, babaları tarafından evlendirilir yani nikâh akdi yapılır. Sonra da kız, erkek olanın annesi tarafından emzirilirse, artık aralarında süt kardeşliği olduğundan dolayı aralarındaki nikâh akdi ortadan kalkmış olur. Buradaki ayrılığın boşanma hükmünde olduğu kabul edilmiştir. Ancak burada emziren kadın ayrılığa sebep olduğundan dolayı, mehir ve/veya tazminat konusunda ona dönüş yapılır.¹⁷

Ayrılığın kısımlarını ele almış olduk. Bunlardan bizi ilgilendiren konu “boşanma” dır, çünkü konumuz “boşanma tazminatı” dır. Şimdi de tazminatı gerektirip gerektirmemesi açısından boşanmanın kısımlarını ele alalım.

II-BOŞANMANIN KISIMLARI VE BOŞANMA TAZMİNATI

Boşanma tazminatından bahsedebilmek için, her şeyden önce geçerli bir nikâh akdinin olması gerekir. Çünkü nikâh akdinin olmadığı bir yerde –onun geçersiz kılınması anlamında olan- boşanmadan bahsedilemez.

Boşanma tazminatında, belirleyici iki önemli unsur vardır. Birincisi; nikâh akdi yapılırken mehrin belirlenmiş olup olmamasıdır. İkincisi; boşanmanın zifaktan önce veya sonra olmasıdır. Bu iki unsur doğrultusunda boşanmayı ele aldığımızda, altı kısım boşanma şekli otaya çıkmaktadır. Önce bu kısımları ele alacağız, sonra da bunlardaki tazminat durumunu ele alıp değerlendireceğiz.

A-Boşanmanın Kısımları

Boşanmanın zifaktan önce veya sonra olması ve her ikisinde de mehrin farklı durumlarını dikkate alarak, boşanmayı şöyle tasnif edebiliriz.

¹⁶ Bkz. Zuhayli, el-Fıkhü'l-İslami, VII, 506

¹⁷ Bkz. Maverdi, el_Havi, IX, 552

1-Boşanmanın Zifaktan Önce Olması

Burada mehirin durumu üç şekilde olabilir.

a-Mehir nikâh akdinde belirlenmiştir.

b-Mehir nikâh akdinden sonra belirlenmiştir.

c-Mehir belirlenmeden boşanma vaki olmuştur.

2-Boşanmanın Zifaktan Sonra Olması

Burada da mehirin durumu üç şekilde olabilir.

a-Mehir nikâh akdinde belirlenmiştir.

b-Mehir nikâh akdinden sonra belirlenmiştir.

c-Mehir belirlenmeden boşanma vaki olmuştur.

B-Boşanma Tazminatı (Mut'a)

Yukarıda zikredilen boşanma durumlarında tazminat konusunu ele almadan önce, İslam hukuku kaynaklarında yer alan ve bizim asıl konumuz olup “boşanma tazminatı” diye çevirdiğimiz “mut'a” kavramı üzerinde duracağız. Sonra da, İslam fıkıh mezheplerinin bu tazminatın hükmü ve miktarı hakkındaki görüşlerini ele alıp değerlendireceğiz.

1-Mut'a Kavramı

Mut'a kavramı sözlükte; faydalanılacak mal veya menfaat anlamında kullanıldığı gibi, bir süreliğine kişiyi yaşatacak miktarda yiyecek vb. şeyler anlamında da kullanılmaktadır. Kur'an-i Kerim'de mut'a kavramının değişik türevleri olarak “meta”, “temettü”, “istimta” ve “temti” kavramları kullanılmıştır. Bunlar farklı anlamlarda kullanılmış ise de, köken olarak tümü yukarıda zikredilen mut'a anlamlarını yansıtmaktadır.¹⁸ Ayrıca Fıkıh ilmindeki “mut'a nikâhı” kavramı, sözlükte yer alan anlama uygun olarak kullanılmıştır. Çünkü bu nikâh, kadın açısından bir miktar ücret karşılığında olduğu gibi, erkek açısından da gerçek ve sürekli olacak bir aile niyetiyle olmayıp geçici bir faydalanma amacıyla kıyılmaktadır.¹⁹ Ayrıca yine Fıkıh ilminde “temettü' haccı” diye bir kavram da vardır. Burada da, kişi önce umreye niyet

¹⁸ Bkz. İbn Manzur, Lisanü'l-Arab, VIII; 319 Zebidi, Tacü'l-Arus, XXII, 182 vd.

¹⁹ Adından da anlaşıldığı gibi, böyle bir nikahta, tümüyle -geçici bir süreyle - yararlanma öngörüldüğünden, çocuk sahibi olup geleceğe nesil yetiştirecek daimi bir yuva kurma amacı söz konusu değildir. Bundan dolayı bu nikah, ailede daimilik arayan İslam fıkıh alimleri tarafından geçerli kabul edilmemiştir. Bkz. Maverdi, el-Havi, IX, 328 Meydani, el-Lübab, I, 251 Baberti, el-İnaye, IV, 391-393.

eder, Mekke'ye vardığında Ka'be'yi tavaf eder, Safa- Merve arasında sa'y yapar ve böylece umresini bitirmiş olur. Bunun üzerine saçını keser ve üzerine vacip olan kurbanını keser. Bundan sonra ihramda iken onun için haram olan şeyler ona helal olur. Daha sonra hac için ayrıca ihrama girer. Böylece Umre ve Hac arasında, ihramda iken haram olan şeylerin helal olmalarından dolayı -bir süreliğine olsa bile- bu şeylerden faydalanma söz konusu olmaktadır. Bundan dolayı bu hac için mut'a kavramının başka bir türevi olan "temettü" kavramı kullanılmıştır.

"Mut'a" ve "Meta" kavramları, esas olarak "yararları geçici ve kısa süreliğine olan şeyler" i ifade ederler. Nitekim bu anlamda "dünya bir meta'dır" denildiği gibi, dünya lezzetleri için de "temettü" kavramı kullanılmıştır.²⁰ İslam hukukunda boşanma tazminatı için bu kelimelerin kullanılması, boşanmaya sebep olmayan ve dolayısıyla mağdur olan kadına verilen bu tazminatın -ne kadar yüksek meblağda olursa olsun- yine de kadın için önemsiz olacağını ve onun kaybettiği aile hayatının yerini tutmayacağını ifade etmektedir.

Boşanma tazminatı diye çevirdiğimiz "mut'a"nın İslam hukukundaki terim anlamı ise; kendisinden kaynaklanmayan bir nedenden dolayı boşanan kadına, boşayan koca tarafından kendisine verilen mehir dışında bir miktar mal veya menfaattir. Nitekim bu mut'a, bir miktar para veya mal olabileceği gibi, görevlendirilen bir hizmetçinin hizmeti de olabilir.

2-Mut'a ve Boşanma Tazminatı

İslam hukuku kaynaklarında "mut'a" diye adlandırılan ve boşanmış kadına verilen mal veya faydanın, modern hukuktaki "boşanma tazminatı" ile münasebeti var mıdır? Başka bir ifade ile, mut'a'yı boşanma tazminatı diye çevirmek doğru mudur? Bunu tespit etmek için ikisini karşılaştırmak gerekir.

Türk Medeni Kanunu m.174/I-II boşanma tazminatını düzenlemektedir. Maddi tazminatı düzenleyen 174/I şöyledir: "mevcut veya beklenen menfaatleri boşanma yüzünden zedelenen kusursuz veya daha az kusurlu taraf, kusurlu taraftan uygun bir maddi tazminat isteyebilir." Manevi tazminatı düzenleyen 174/II ise şöyledir: "boşanmaya sebep olan olaylar yüzünden kişilik hakkı saldırıya uğrayan taraf, kusurlu olan diğer taraftan manevi tazminat olarak uygun miktarda bir para ödenmesini isteyebilir."

İslam hukukundaki mut'a ile modern hukuktaki boşanma tazminatının daha açık ve anlaşılır bir şekilde karşılaştırılabilmesi için, şu noktaya değinmek gerektiği kanaatindeyim:

²⁰ Razi, Tefsir, VI, 472 vd.

Maddi tazminat için dile getirilen ve zedelenmiş olması istenen “mevcut veya beklenen menfaatler” için “eşlerin birbirlerine karşı nafaka ve bakım hakları” nı örnek olarak verebiliriz. Ancak manevi tazminat için dile getirilen ve boşanmaya sebep olan olaylar yüzünden saldırıya uğramış olması istenen “kişilik hakkı” için ne tür örnekler verebiliriz ? Modern hukukçular bu konuda şöyle bir açıklama yapmışlardır: “Davacı tarafın kişilik haklarının hangi hallerde zedelenmiş olduğu, boşanmaya sebep olmuş bulunan olayların mahiyetine ve istemde bulunan tarafın duyduğu elem ve üzüntünün derecesine göre tayin edilir.”²¹ Burada dikkate değer olan nokta; manevi tazminatta, bu tazminatı talep eden tarafın “duyduğu elem ve üzüntünün derecesine” vurgunun yapılmış olmasıdır. İlerde açıklanacağı gibi, İslam hukukundaki mut’a konusunda da en çok, mağdur olan kadının çektiği elem ve üzüntüye vurgu yapılmıştır.

İslam hukuku tarafından öngörülen “mut’a” nın, özünde bir “boşanma tazminatı” olduğunu aralarındaki şu ortak noktalardan çıkarabiliriz.

-Her ikisi de boşanma sonucunda verilen şeylerdir.

-Her ikisinde de, verilen şey maddidir veya maddi değeri olan bir şeydir.

-Her ikisinde de verilen kişi boşanmaya sebep olmayan kişidir, başka bir ifade ile boşanmada mağdur olan kişidir.

Bu ortak özellikler, İslam hukukundaki “mut’a”nın “boşanma tazminatı” olarak nitelendirilmesi için yeterlidir kanaatindeyim.

Ancak İslam hukukundaki “mut’a” denilen boşanma tazminatının, maddi tazminat mı manevi tazminat mı olduğu konusunda İslam hukuku kaynaklarında açık bir ifade kullanılmamıştır. Başka bir ifade ile İslam hukukçuları boşanma tazminatı için böyle bir ayırıma gitmemişlerdir. Bununla birlikte, İslam hukukçularının çoğunluğu, mut’a’nın neye karşılık verildiğini açıklarken, kendisinin sebep olmadığı bir boşanmada kadının maruz kaldığı ruhi eziyet, üzüntü ve eleme dikkat çekmişlerdir. Böylece, mut’a’nın –modern hukuk tabiriyle- manevi tazminat yönüne vurgu yapmışlardır. Örneğin, Şafiilerden Gazali (h.450-505) mut’a’nın “ayrılığın (ruhi) eziyeti” ne karşılık verildiğini söylerken²², Malikiler’den Nefravi (h.1044-1125), mut’a’nın “ayrılığın elemi” ne karşılık verildiğini dile getirmiştir²³. Bunlara karşılık Hanefilerden Kasani (h....-587), mut’a’nın hem “aile nimetinden yoksun

²¹ Bkz. Akıntürk, Aile Hukuku, s. 292 Velidedeoğlu, Türk Medeni hukuku, s. 259 vd.

²² Bkz. Gazali, el-Vesit, V, 259

²³ Bkz. Nefravi, el-Fevakihü’d-Devani, III, 1014

kalma” hem de “ayrılıkla gelen yalnızlık üzüntüsü” ne karşılık olduğunu açıkça ifade etmiştir²⁴. Böylece Kasani, mut’a’nın –bugünkü anlamıyla- hem maddi hem de manevi tazminat niteliğinde olduğunu açıklamış olmaktadır.

3-Hükmü

Burada üzerinde durmak istediğimiz ve detaylı bir şekilde cevaplamak istediğimiz iki soru vardır. Birincisi: İslam hukukunda mut’a diye adlandırılan boşanma tazminatı, yukarıda zikredilen bütün boşanma şekillerinde var mıdır? İkincisi: Bu boşanma tazminatı vacip (zorunlu/yerine getirilmesi gerekli) midir, müstahap (yerine getirilmesi daha iyi olan) mıdır? Bu iki sorunun cevabını İslam fıkıh mezheplerinde aradığımızda, farklı cevaplarla karşılaşırız. Şimdi bu mezheplerin görüşlerini ayrı ayrı ele alalım.

a-Tazminatı –sebebin kadından kaynaklanmaması şartıyla- bütün boşanma şekillerinde vacip gören görüş: Bu görüşün, Hanbeli mezhebinin imamı Ahmed b. Hanbel (h.164-241) tarafından savunulduğu rivayet edilmektedir. Hanbeli mezhebinin büyük âlimlerinden İbn Kudame el-Makdîsi bu konuda şöyle der: “Bütün boşanmış kadınların mut’a hakkının olduğuna dair görüş, (imam) Ahmed’den rivayet edilmiştir. Bu görüş (Hz.) Ali b. Talib, Hasan el-Basri, Said b. Cubeyr, Ebu Kilabe, Zühri, Katade, Dahhak ve Ebu Sevr,den de rivayet edilmiştir.”²⁵ Nitekim bunlar “*onlara mut’a veriniz.*” (Bakara:236) ayetindeki emrin de vücut (gereklilik/bağlayıcılık) ifade ettiğini söylemişlerdir.²⁶ Bu görüş, dayanak olarak şu iki ayete dayandırılmıştır. Birincisi: Allah (c.c) şöyle buyuruyor: “*Boşanmış kadınlar için, muttakiler üzerine bir hak olarak örfe göre bir meta’(mut’a) vardır.*” (Bakara:241) Görüldüğü gibi bu ayette yer alan “boşanmış kadınlar” tabiri kayıtsız ve genel nitelikte olup bütün boşanmış kadınları içine almaktadır. Dolayısıyla, mut’a bütün boşanma şekilleri için geçerli olmaktadır. İkinci ayet ise şöyledir: “*Ey Peygamber! Hanımlarına de ki; Eğer dünya hayatı ve onun süsünü istiyorsanız, gelin size mut’a vereyim ve sizi serbest bırakayım.*” (Ahzab:28) Bu ayette, uzun zamandan beri Peygamber (sav) ile birlikte yaşayan eşleri muhatap olmuş ve onlara mut’a’nın verilmesi öngörülmüştür. İbn Kudame yukarıdaki iki ayeti zikrettikten sonra, şöyle der: “Bu rivayete göre, bütün boşanmış kadınlar için mut’a vardır, boşanma ister

²⁴ Bkz. Kasani, Bedâi’ü’s-Senai’, IV, 10

²⁵ İbn Kudame, el-Muğni, VIII; 41

²⁶ Bkz. Kurtubi, el-Cami’ liAhkâmi’l-Kur’an, III, 200

zifaktan önce olsun ister sonra olsun, mehir ister belirlenmiş olsun ister olmasın.”²⁷ Kısacası, bu görüşe göre, mut’a bütün boşanma kısımları için vaciptir.

Kurtubi (h.671) bu görüşün, İmam Şafii’nin de sahip olduğu görüşlerden biri olduğunu nakletmektedir.²⁸ İbn Kesir (h.700-774) de bunu tefsir’inde naklettiği gibi, bazı alimlerin bu görüşün İmam Şafii’nin gerçek “kavl-i cedid”i (Son görüşü) olarak kabul ettiklerini de nakletmektedir.²⁹ Ancak Şafii fıkıh kaynaklarında, İmam Şafii’nin böyle bir görüşe sahip olduğuna dair açık bir bilgiye rastlamadım. Sadece, Şafii mezhebinin büyük alimlerinden olan Maverdi (h.450), “el-Havi” adlı kitabında “müt’a” konusunun girişinde, İmam Şafii’nin “Allah (cc) bütün boşanmış kadınlara mut’a hakkı vermiştir.” cümlesini – genel bir ifade olarak- nakletmektedir.³⁰

b-Tazminatı, mehri belirlenmiş olup zifaktan önce boşanan kadın hariç, bütün boşanma şekillerinde vacip gören görüş: Bu görüş İmam Şafii’nin son görüşüdür (kavl-i cedid).³¹ Bu görüşü yukarıda zikredilen altı boşanma şekli açısından şöyle açıklayabiliriz: Birinci görüşte zikredilen “Boşanmış kadınlar için, muttakiler üzerinde bir hak olarak, orfe göre bir meta’(mut’a) vardır.” (Bakara:241) ayeti genel bir kural olarak bütün boşanma şekillerini kapsarken, “Eğer onlar için mehir belirlediğiniz halde, onlarla zıfağa girmeden boşarsanız, belirlediğiniz mehrin yarısı onlarındır.” (Bakara:237) ayeti bu kuralın bir istisnasını dile getirmektedir. Çünkü özel olarak zikredilen bu boşanma durumunda, boşanan kadın için mehrin yarısı öngörülüp mut’adan bahsedilmemiştir. Birinci görüşü savunanlar, burada mut’adan bahsedilmemesinin mut’anın olmadığı veya kaldırıldığı anlamına gelmediğini söylemişlerdir. Çünkü mehir ve mut’a birlikte bulunabilir. Nitekim ikinci görüş sahipleri, zifaktan sonra olan üç boşanma şeklinde de (mehrin akit esnasında belirlendiği, mehrin akitten sonra belirlendiği, mehrin hiç belirlenmediği durumlar) kadın için hem mehrin hem de mut’anın olacağını söylemişlerdir.

İşlemekte olduğumuz ikinci görüşü savunanlar; zifaktan sonra olan üç boşanma şeklinde de mut’anın olacağını, –yukarıda da zikredilen- şu ayete de dayandırmışlardır: “ Ey Peygamber! Hanımlarına de ki; Eğer dünya hayatı ve süsünü istiyorsanız, gelin size mut’a vereyim ve sizi serbest bırakayım.” (Ahzab:28) Daha önce değindiğimiz gibi, mehir zifaf ile

²⁷ İbn Kudame, el-Muğni, VIII, 42

²⁸ Bkz. Kurtubi, el-Cami’ li Ahkami’l-Kur’an, III, 228

²⁹ Bkz. İbn Kesir, Tefsirü’l-Kur’ani’l-Azim, I, 642

³⁰ Bkz. Maverdi, el-Havi, IX, 1301

³¹ Bkz. Maverdi, el-Havi, IX, 1303 Nevevi, el-Mecmu’, XVI, 389

kesinleşir. Yani mehir belirlenmemiş ise de, zifaktan sonra kadın bunu “mehr-i misil” (emsallerinin mehri) miktarında hak eder. Bu ayette, mehirleri belli olan ve dolayısıyla onu hak eden Peygamberin (s.a.v) hanımları için mut’a öngörülmüş ise, mehirleri belirlenmemiş olan hanımlar için de tarik-i evla ile mut’anın öngörüleceği kabul edilmiştir.

Mehrin belirlenmemiş olup ta zifaktan önce olan boşanma durumunda, kadına mut’anın verilmesi gerektiğini ise, şu ayet açıkça vermektedir: “*Zifafa girmeden ve/veya onlar için mehir belirlemeden kadınları boşarsanız size bir günah yoktur. (Bu durumda) –eli geniş olan gücüne göre, eli dar olan da gücüne göre olmak üzere- örfe uygun olarak onlara mut’a veriniz. Bu ihsanda bulunanlar/iyilik yapanlar üzerinde bir haktır.*” (Bakara:236)

Böylece, bu görüşe göre; bütün boşanma şekilleri için mut’a öngörülmüş iken, mehri belirlenmiş olup zifaktan önce boşanan kadın bundan müstesna tutulmuş ve onun için mehrin yarısı yeterli görülmüştür.

Burada şu noktayı belirtmek gerekir ki, Şafii'lere göre; bir bayanın evli olmadığı zamandaki sosyal konumu ile evlenip boşandıktan sonraki konumu aynı değildir. Bir bayanın geçirdiği her bir evlilik ve boşanma, toplumda ona yönelik rağbet konusunda bir eksilme meydana getirmektedir. Bir tür yıpranma olarak nitelendirebileceğimiz bu durumu, Şafiiler iki sebebe bağlamışlardır. Birincisi, koca ile birlikteliktir (zifaf). İkincisi, nikah sözleşmesinin iptali olan boşanma olayıdır. Yani Şafiilere göre; bir kadının sadece evlenip boşanması bile - zifaf durumu kadar olmasa da- toplumda onun yıpranmasına sebeptir. Buna binaen, mehri zifafa karşılık kabul ederken, mut’ayı ayrılığa ve boşanmaya karşılık kabul etmişlerdir. Nitekim bu düşüncenin bir sonucu olarak; fasit nikah ile olan zifaf da kadının mehri hak edeceğini söylerken,³² mehrin belirlenmiş olduğu ve boşanmanın zifaktan önce meydana geldiği durumda da, kadına verilmesi kabul edilen “mehr-in yarısı”,nı özünde mut’a niteliğinde kabul etmişlerdir.³³ Böylece özü itibariyle de mut’a, bir boşanma tazminatı niteliğinde olmaktadır.

³² İmam Şafii, bunu Hz. Aişe'nin (r.a) rivayet ettiği şu hadise dayandırıyor. Peygamber (s.a.v) şöyle buyuruyor:“Herhangi bir kadın, velisinin izni olmadan nikahında bulunursa (sözleşmesini yaparsa) onun nikahı batıldır. Eğer zifafa girerse, buna karşılık ona mehir sabit olur.” Burada akit geçersiz olduğundan dolayı, mehrin zifafa karşılık verildiği açıkça görülmektedir. Bkz. Maverdi, el-Havi, IX, 99 Ayrıca hadis için bkz. Menavi, Faydül-Kadir, III, 186

³³ Bu durumda kadına verilen şey, -zifaf olmadığından dolayı- zifafa karşılık olmayıp boşanmaya karşılıktır. Bkz. maverdi, el-Havi, IX, 547 vd. Buceyremi, Tühfetü'l-Habib, IV, 214 Ensari, Fethü'l-Vehhab, II, 96 vd. Şirbini, Muğni'l-Muhtaç, III, 245 vd.

c-Tazminatı, mehri hiç belirlenmemiş veya akitten sonra belirlenmiş olup zifaktan önce boşanan kadın için vacip gören görüş: Bu görüş İmam Ebu Hanife ve öğrencisi İmam Muhammed'in görüşü olduğu gibi, öğrencisi Ebu Yusuf'un da son görüşüdür. Buna göre mut'a iki boşanma şeklinde vacip olmaktadır, diğerlerinde ise müstahaptır.³⁴

Birincisi: mehrin ne akit esnasında ne de akitten sonra belirlendiği ve boşanmanın da zifaktan önce meydana geldiği boşanma durumudur. Bu durumda mut'anın vacip olacağını – Malikiler hariç- bütün İslam hukukçuları kabul etmişlerdir. Çünkü bu konuda hüküm getiren “*örfe uygun olarak onlara mut'a veriniz.*” (Bakara:236) ayetinde emir vardır ve emir vücubu (gerekliliği) ifade eder.

İkincisi: mehrin akitten sonra belirlendiği ve boşanmanın da zifaktan önce meydana geldiği boşanma durumudur. Ebu Yusuf bu konuda, sonradan İmam Ebu Hanife'nin görüşüne katılmıştır. İmam Ebu Hanife'ye göre, “*Eğer onlar için mehir belirlediğiniz halde, onlarla zifafa girmeden boşarsanız, belirlediğiniz mehrin yarısı onlarındır.*” (Bakara:237) ayetinde yer alan “mehir belirleme” işi, akit esnasında olmalıdır. Çünkü bu iş örfen, akit esnasında yapıldığından, genel bir ifade kullanılsa da ilk akla gelen orasıdır ve onun kastedildiği kabul edilir. Şafiiler ve Hanbeliler ve Ebu Yusuf'un ilk görüşüne göre ise; söz konusu ayetteki “mehir belirleme” kavramı genel olup akit esnasında olan belirlemeyi kapsadığı gibi akitten sonra olanını da kapsamaktadır ve her iki durumda da vacip olan sadece mehrin yarısıdır.³⁵

d-Tazminatı sadece, mehrin belirlenmediği ve zifaktan önce boşanmanın vaki olduğu durumda vacip gören görüş: Bu görüş Hanbeli mezhebinin zahir görüşü ve İmam Şafii'nin de eski görüşüdür (kavl-i kadim). Buna göre; mehrin belirlenmediği ve boşanmanın zifaktan önce vaki olduğu durumun hükmünü veren “*.. örfen uygun olarak onlara mut'a veriniz.*” (Bakara:236) ayetindeki emir vücubu/gerekliliği ifade eder. Bu durumun dışındaki boşanmalarda mut'a müstahaptır.³⁶

e-Tazminatı, hiç bir boşanma şeklinde vacip görmeyen görüş: Bu görüş İmam Malik'in görüşüdür. İmam Malik kural olarak tazminatı vacip görmemekle birlikte, mehri belirlenmiş olup zifaktan önce boşanan kadın hariç, bütün boşanma şekillerinde tazminatı müstahap görmektedir.³⁷ Böylece (b) şıkkında zikrettiğimiz İmam Şafii'nin son görüşüne göre tazminatın vacip görüldüğü bütün yerlerde, İmam Malik onu müstahap görmektedir. İmam

³⁴ Bkz. Kasani, Bedai', II, 289 vd.

³⁵ Bkz. İbn Kudame, el-Muğni, VIII, 38

³⁶ Bkz. İbn Kudame, el-Muğni, VIII, 38 vd. Maverdi, el-Havi, IX, 1305

³⁷ Bkz. Maik b.Enes, el-Mudevvenetü'l-Kübra, II, 239

Malik “..-eli geniş olan gücüne göre, eli dar olan da gücüne göre olmak üzere- örfe uygun olarak onlara mut’a veriniz. Bu ihsanda bulunanlar/iyilik yapanlar üzerine bir haktır.” (Bakara:236) ayetinde yer alan “ihsanda bulunanlar üzerine bir hak” ifadesini ve “Boşanmış kadınlar için, muttakiler üzerine bir hak olarak, örfe göre bir meta’(mut’a) vardır.” (Bakara:241) ayetinde yer alan “muttakiler üzerine bir hak” ifadesini dikkate alarak mut’anın vacip olmayacağını söylemiştir. Çünkü bütün müminler takva ve ihsan derecesinde olmadığına göre, mut’a da bütün müminlere vacip olmayıp müstahap olmaktadır. Başka bir ifade ile, mut’ayı vacip görenler onu bütün müminlere vacip görürken, ayette sadece – müminlerin bir kısmı olan- muttakiler ve muhsinler zikredilmiştir. Buna binaen mut’a, iyilik ve ihsan kabilinde bir yardımlaşma niteliğinde olmaktadır.

Buna karşılık, tazminatı boşanmanın bütün veya bazı şekillerinde vacip gören İslam hukukçularının bu ayetleri de dikkate alarak dile getirdikleri gerekçeleri şöyle özetleyebiliriz.³⁸

-“.. örfe uygun olarak onlara mut’a veriniz.” (Bakara:236) ayetinde emir kipi kullanılmıştır. Emir kipi –kural olarak- vücup (gereklilik) ifade eder.

-Bakara:241 ayetinde yer alan “Boşanmış kadınlar için” ifadesindeki “için” anlamını Arapçadaki “li” edatı vermektedir. Bu edat “temlik” (mülkiyete geçirme) anlamını da içermektedir.

-Bakara: 236 ve 241 ayetlerinde yer alan “üzerine bir hak” ifadesinde, gereklilik bildiren iki unsur vardır. Birincisi: buradaki “üzerine” anlamını Arapçadaki “ala” edatı ifade etmiştir. Bu edat gereklilik bildirmektedir. İkincisi: buradaki “hak” kavramı gereklilik bildirmektedir. Ayrıca, ikisinin birlikte bulunması gerekliliği daha da pekiştirmiştir.

-İmam Malik’in; ayette sadece muttakiler ve muhsinler zikredilmişken, mut’a bütün müminlere vacip kılınamaz anlamındaki eleştirisine karşılık şöyle denilmiştir: mut’ayı mustahap kabul etsek de aynı eleştiri söz konusu olacaktır, çünkü ayette sadece muttakiler ve muhsinler zikredilmişken, mut’a bütün müminlere mustahap kılınmamalıdır.

-Mut’a bütün müminler için söz konusu iken, “müminler” kavramı yerine “muttakiler” ve “muhsinler” kavramı kullanılmıştır. Bununla bir yandan; müminler mut’a vermeye teşvik edilmişken, diğer yandan; mut’ayı verenler onurlandırılmıştır.

³⁸ Bkz. Kasani, Bedai’, II, 294 vd. Maverdi, el-Havi, IX, 476 vd. İbn Kudame, el-Muğni, VIII, 39

-Kur'an'da bir hükmün sadece muttakiler için verilmesi o hükmün diğer müminler için geçerli olmadığı anlamına gelmez. Nitekim Bakara:2 ayetinde Kur'an hakkında "muttakiler için hidayettir" buyrulmuştur, ama onun hidayeti muttakilere has değildir.

Hanefi fıkıh alimlerinden Baberti'nin (h.714-786) bu konuda kullandığı cümleleri ayrıca dile getirmek istiyorum. O özellikle dilbilgisine dayanan gerekçelere dikkat çekerek – özü itibariyle- şöyle der: Mut'a ile ilgili ayette yer alan emir kipi, "üzerine" anlamını ifade eden "ala" edatı, "hakkan" ve "metaen" kelimeleri, bunların tümü vacipliği ifade eder ve pekiştirir. Ya bu kuralların tümünü "muhsinler" kelimesi için iptal edeceksin/göz ardı edeceksin ya da onu te'vil edeceksin/yorumlayacaksın. Te'vil/yorum dışında başka bir şey tercih edeceğimi sanmıyorum. Şöyle yorumlayabilirsin: Burada "muhsinler" kelimesinden kastedilen, mut'anın vacip olan miktarını verdikleri gibi, ihsan ve iyilik niyetiyle fazlasını da verenlerdir.

4-Miktarı

Burada iki nokta üzerinde duracağız. Birincisi; İslam hukukunda mut'anın miktarı belirlenmiş midir? İkincisi; Bu miktar belirlenirken hangi eşin durumu ölçü olarak kabul edilmiştir? İslam fıkıh mezheplerinin bu iki soruya verdikleri cevapları ayrı ayrı ele alıp değerlendirelim.

a-Hanefiler

Hanefiler, kadına verilecek mut'a olarak genellikle üç parça giysiyi zikretmişlerdir; başörtüsü, gömlek, etek vb. bir alt giysi. Ancak Hanefi müçtehitler, bu sayının mutlak olmadığını, toplumdan topluma ve memleketten memlekete değişebileceğini söyledikleri gibi, bu elbiseler yerine onların parasının da verilebileceğini söylemişlerdir.

Bu elbiselerin kalitesine göre fiyatlarının da değişeceğini dikkate alan Hanefiler, burada hangi eşin durumunun ölçü olarak kabul edileceği konusunda üç farklı görüşe sahip olmuşlardır.

Birincisi: Bu konuda kadının durumu dikkate alınacaktır. Çünkü vacip olan mut'a, mehir yerine geçmektedir. Mehirden kadının durumu dikkate alındığına göre burada da kadının durumu dikkate alınacaktır.

İkincisi: Bu konuda erkeğin durumu dikkate alınacaktır. Çünkü "…eli geniş olan (erkek) gücüne göre, eli dar olan (erkek) de gücüne göre olmak üzere- örfü uygun olarak onlara mut'a veriniz. Bu ihsanda bulunanlar/iyilik yapanlar üzerine bir haktır." (Bakara:236)

ayetinde yer alan “*eli geniş olan(erkek) gücüne göre, eli dar olan(erkek) da gücüne göre olmak üzere*” ifadesi bunu gerektirmektedir.

Üçüncüsü: Bu konuda her ikisinin de durumları dikkate alınacaktır. İbn Nuceym (h.926-970) Hanefi mezhebinin fetvasının bu görüşe göre olduğunu nakletmektedir.³⁹

Hanefiler, vacip olan mut'anın mehir yerine geçtiğini düşündüklerinden dolayı, mut'a hakkında şu iki şartı ileri sürmüşlerdir.

Birincisi: Mut'a, mehr-i mislin yarısını geçemez. Çünkü zifaktan önce vaki olan boşanma durumunda eğer mehir akitte belirlenmişse, mut'a söz konusu olmayıp sadece mehrin yarısı kadına verilmektedir. Eğer mehir akitte belirlenmemişse bu durumda mut'a - mehrin yarısı yerine- vacip olmaktadır. Halef, asıl olanı geçemediğine göre burada da mut'a mehr-i mislin yarısını geçemez.

İkincisi: Mut'a beş dirhemden az olamaz. Çünkü –Hanefilere göre- mehir on dirhemden az olamadığına göre, onun yarısının yerine geçen şey de beş dirhemden az olamaz.

Hanefilerin bu konudaki görüşlerini değerlendirdiğimizde, onların mut'ayı bir boşanma tazminatı olarak kabul etmediklerini görmekteyiz. Çünkü onlara göre; mut'a mehrin yerine geçmekte olup, kendisinin sebep olmadığı bir boşanmadan dolayı kadının kaybettiği aile hayatı ve onun verdiği üzüntü/eleme karşılık değildir. Erkek kadını boşarken, İslam hukukunun ona verdiği bir yetkiyi (şer'i bir hak) kullanmakta olup, bir cinayet işlememektedir ki ondan bir tazminat istenebilsin. Mustahap olan mut'a da tümüyle iyilik kabilindedir.⁴⁰

b.Malikiler

Maliki mezhebinin hukukçuları, mut'anın üst sınırı olarak; kadına bir hizmetçi tayin etme, veya nafaka verme olarak belirlerken, alt sınır olarak da; kadına elbise almayı öngörmüşlerdir. Bunlardan hangisinin uygulanacağı konusunda ise, erkeğin maddi durumunu ölçü olarak kabul etmişlerdir. Bununla birlikte, mezhebin imamı Malik b. Enes'in, mezhebin görüşünü yansıtan sözlerini öz bir ifade ile şöyle dile getirebiliriz: Mut'a, hükmü itibariyle “vacip” (yerine getirilmesi zorunlu) olmadığından, onun alt ve üst sınırlarını belirlemenin önemi olmadığı gibi, erkeğin maddi durumuna göre bunun belirleneceğini söylemenin de bir

³⁹ Hanefi mezhebinin görüşü hakkında bkz. İbn Nuceym, el-Bahrü'r-Raik, III, 141 vd.

⁴⁰ Bkz. Baberti, el-İnaye, IV, 484 Sivasî, Şerhu Fethi'l-Kadir, III, 324 Zeyla'i, Tebyinü'l-Hakaik, V, 419

anlamı yoktur. Çünkü erkek mut'ayı vermek istediğinde istediği miktarı verebilir, vermek istemediğinde ise kimse onu vermeye zorlayamaz.⁴¹

c-Şafiiler

Şafii müçtehitler, İbn Abbas'ın uygun gördüğü rivayet edilen ve mut'anın kadın için görevlendirilecek bir hizmetçinin ücretine denk olacak miktarda olmasını öngören görüşün İmam Şafii tarafından uygun görüldüğünü nakletmişlerdir. Ayrıca İbn Ömer'in uygun gördüğü rivayet edilen ve mut'anın otuz dirhem miktarında olmasını öngören görüşün de İmam Şafii tarafından uygun görüldüğünü nakletmişlerdir. Ancak bu görüşlerde dile getirilen mut'ayı "mendub", "müstahap" veya "sünnet" diye nitelendirerek, bu görüşlerin iyi ve yerinde olduklarına ama bağlayıcı olmadıklarına vurgu yapmışlardır. Şafiilere göre, mut'a miktarının belirlenmesi konusunda "vacip" (uygulanması zorunlu) olan iki seçenek vardır.

Birincisi: Taraflar mut'ayı kendi aralarında anlaşarak/karşılıklı rıza ile belirlerler. Bu durumda taraflar, yukarıda zikredilen ve "mendup", "mustahap" veya "sünnet" olarak kabul edilen miktarları geçebilecekleri gibi, mehr-i mislin miktarını da geçebilirler.

İkincisi: Taraflar anlaşamazlarsa, hâkim kendi içtihadıyla mut'ayı belirleyecektir. Şafii hukukçular burada da "mehr-i misli geçmeme" şartını zikretmemişlerdir. Şafii hukukçulardan Bulkini (h.724-805), bu şartı ileri sürmüş ve hukukçuların bunu zikretmemelerini "zaten bu şart açık ve bilinen bir şeydir." demekle açıklamıştır. Zerkeşi (h.745-794) de bu görüşe katılmıştır. Meşhur Şafii hukukçu İbn Hacer el-Heytemi (h.909-974) ise; bu şartı kabul etmediklerinden dolayı Şafii hukukçuların bu şartı dile getirmediğini söylemiştir. Heytemi'ye göre; mehr-i mislin belirlenmesinde kadının durumu dikkate alınırken, mut'anın belirlenmesinde hem kadının hem de erkeğin durumu dikkate alınır. Her ikisinin de durumları dikkate alınarak belirlenen bir miktarın, sadece kadının durumu dikkate alınarak belirlenen miktardan fazla olmasında hiçbir gariplik yoktur.⁴²

Mut'a miktarının belirlenmesinde hangi eşin durumunun ölçü olarak kabul edileceğine dair soruya, İmam Şafii'nin "iki eşin durumuna göre yetkilinin belirleyeceği miktar" ifadesi cevap olarak kabul edilmiştir. Ancak bu ifade yoruma elverişli olduğundan farklı iki görüş ortaya çıkmıştır.

⁴¹ Bkz. Malik b. Enes, el-Mudevvenetü'l-Kübra, II, 240

⁴² Bkz. Heytemi, Tuhfetü'l-Muhtaç, IV, 256

Birincisi: Mut'anın belirlenmesinde sadece erkeğin durumunu ölçü olarak kabul eden görüştür. Bu görüşü savunanlar, *"..-eli geniş olan (erkek) gücüne göre, eli dar olan (erkek) de gücüne göre olmak üzere- örfe uygun olarak onlara mut'a veriniz. Bu ihsanda bulunanlar/iyilik yapanlar üzerine bir haktır."* (Bakara:236) ayetinde yer alan *"eli geniş olan(erkek) gücüne göre, eli dar olan(erkek) da gücüne göre olmak üzere"* ifadesine dayanmışlardır. Bunlar, İmam Şafii'nin sözünde yer alan "iki eş" ifadesini de bu ayette yer alan "maddi durumları farklı olan iki erkek eş" diye yorumlamışlardır.

İkincisi: Mut'anın belirlenmesinde her iki eşin de durumlarını ölçü olarak kabul eden görüştür. Bu görüşü savunanlar, -birinci görüşü savunanlar gibi- Bakara:236 ayetinde yer alan *"eli geniş olan(erkek) gücüne göre, eli dar olan(erkek) de gücüne göre olmak üzere"* ifadesine dayanarak, mut'anın belirlenmesinde erkeğin durumunu ölçü olarak kabul etmişlerdir. Bunlar aynı zamanda, kadının durumunu da mut'anın belirlenmesinde ölçü olarak kabul etmişlerdir. Bunun için de, *"örfe uygun olarak onlara mut'a veriniz."* (Bakara:236) ayetinde yer alan *"örfe uygun olarak"* ifadesine dayanmışlardır. Çünkü evlenirken durumları dikkate alınarak mehirleri farklı olan iki kadının, boşanırken durumları dikkate alınmadan aynı tazminat almaları örfe uygun değildir.⁴³ Bu görüşü savunanlar, İmam Şafii'nin "iki eş" ifadesini de, normal ve ilk akla gelen anlamıyla "erkek ve kadın" olarak kabul etmişlerdir.

d-Hanbeliler

Mut'a miktarının belirlenmesinde neyin ölçü alınacağı konusunda, mezhebin imamı Ahmed b. Hanbel'den üç farklı görüş rivayet edilmiştir.

Birinci görüş: Eğer erkek zengin ise; mut'anın üst sınırı, kadın için bir hizmetçinin tutulmasıdır. Eğer erkek fakir ise, kadının giydiğinde onunla namaz kılabileceği elbisenin alınmasıdır.

İkinci görüş: Mut'anın belirlenmesinde hâkimin içtihadına başvurulur.

Üçüncü görüş: Kadına, mut'a olarak mehr-i mislinin yarısı verilir. Çünkü (vacip olan) mut'a mehre bedeldir ve ona göre belirlenmelidir. Ancak bu üçüncü görüş Hanbeli mezhebine mensup müçtehitler tarafından iki yönden eleştirilmiştir. Birincisi; Kur'an ayeti açık bir şekilde, mut'anın belirlenmesinde erkeğin durumunun dikkate alınmasını öngörmüştür. Oysa mut'anın, mehr-i mislin yarısı olarak belirlenmesi, bu konuda kadının durumunun dikkate

⁴³ Bkz. Maverdi, el-Havi, IX, 477 vd. Kurtubi, el-Cami' li Ahkami'l-Kur'an, III, 201

alınmasını gerektirmektedir. İkincisi; eğer mut'a, mehr-i mislin yarısı olarak belirlenecekse bunu artık "mut'a" olarak değil doğrudan "mehr-i mislin yarısı" olarak belirlemek gerekir.

Hanbelîlere göre, mut'anın belirlenmesinde kesinlikle erkeğin durumu ölçü olarak kabul edilmektedir. Çünkü mezhebin imamı Ahmed b. Hanbel, Bakara:236 ayetinde yer alan "eli geniş olan(erkek) gücüne göre, eli dar olan(erkek) de gücüne göre olmak üzere" ifadesine dayanarak, mut'anın belirlenmesinde erkeğin durumunun ölçü olarak kabul edileceğini açık ve kesin bir dille ifade etmiştir.⁴⁴

Sonuç

Makalemizde, İslam hukukunda boşanma tazminatı olarak kabul ettiğimiz "mut'a" konusunu, bu konuda var olan İslam fıkıh mezheplerinin farklı yaklaşımları ve her bir mezhebin kendi içinde barındırdığı farklı görüşleri karşılaştırarak, ele alıp değerlendirdik. Konumuzla alakalı elde ettiğimiz bilgiler üzerinde yaptığımız değerlendirme ve karşılaştırmaların sonucu olarak, elde ettiğimiz verileri şöyle sıralayabiliriz.

İslam hukukundaki "mut'a" , boşanma ile ilgili olup boşanan kadınlar için söz konusudur. Nitekim ölümden dolayı meydana gelen ayrılıklarda söz konusu değildir.

Mut'a, özellikle kadının sebep olmadığı boşanma durumlarında söz konusudur. Başka bir ifade ile kadının mağduriyetine karşılık öngörülmüştür. Vacip olan mut'anın kadının mehrinin yerine geçtiğini söyleyen İslam hukukçuları olmuşsa da, kadının kaybettiği aile nimetleri ve ayrılığın getirdiği üzüntü ve elemelere karşılık olduğunu da söyleyen birçok İslam hukukçusu olmuştur. Buna binaen de, modern hukuktaki "boşanma tazminatı" ile aynı temel niteliklere sahiptir.

Mut'a, nakit para veya mal olabileceği gibi, görevlendirilen bir hizmetçinin yapacağı hizmet de olabilir.

Mut'a, bazı İslam hukukçuları tarafından "yapılırsa iyi olur" kabilinden "mendub", "müstahab" veya "sünnet" olarak kabul edilmiş ise de, birçok İslam hukukçusu tarafından "yerine getirilmesi zorunlu" anlamında "vacib" olarak kabul edilmiştir.

Mut'a miktarının, mehrin yarısının miktarını geçemeyeceğini öngören İslam hukukçuları olmuşsa da, mehrin tümünü de geçebileceğini kabul eden İslam hukukçuları da olmuştur.

⁴⁴ Bkz. İbn Kudame, el-Muğni, VIII, 39 vd.

İslam hukukunun asıl ve birinci kaynağı olan Kur'an-i Kerim, mut'ayı ideal Müslümanlar olarak nitelendirebileceğimiz “muttakiler” ve iyiliksever olarak çevirebileceğimiz “muhsinler” üzerine bir hak olarak öngörmüştür. Böylece mut'ayı verenler onurlandırılmıştır. Bununla ilgili yaşanmış iki olayı burada dile getirmek istiyorum.⁴⁵

Birincisi: Bir adam Said b. Cubeyr'e sorar: Mut'a herkese vacip midir? O; hayır, diye cevap verir. Adam: o zaman kime vaciptir? O; muttakilere vaciptir, diye cevap verir.

İkincisi: Eşini boşanmış bir adam, eşiyle birlikte Kadı Şureyh'in yanına gelir. Kadı, adama sorar: ona mut'a verdin mi? Kadın cevap verir: Benim onun üzerinde mut'a hakkım yok ki. Allah (cc) mut'ayı sadece muttakilere ve muhsinlere vacip kılmıştır.

İslam hukukunda yer alan mut'a konusunu, Müslümanların çoğu ve özellikle de bayanlar bilmemektedirler. Şafii mezhebinin büyük hukukçularından olan Nevevi (h.676), şöyle der: “ Mut'anın kendilerine ait vacip bir hak olduğunu kadınlar bilmezler. Öğrenmeleri için, bu konuyu çokça işlemek ve onlara öğretmek gerekir.”⁴⁶

KAYNAKÇA

- Akıntürk**, Turgut, Türk Medeni Hukuku (Aile Hukuku) II. Cilt, Beta yay. İstanbul 2002
- Baberti**, Muhammed b. Muhammed (h.714-786), el-İnaye fi Şerhi'l-Hidaye, Darü'l-İlim yay. Beyrut 1994
- Beyhaki**, Ebubekir Ahmed b. Huseyin, es-Sünenü'l-Kübra, Darü'l-Fikr yay. Beyrut 1416
- Buceyremi**, Süleyman b. Muhammed (h.1131-1221), Tuhfetü'l-Habib ala Şerhi'l-Hatib, Darü'l-Kütübi'l-İlmiye yay. Beyrut 1996
- Dimyati**, Ebubekir b. Muhammed Şata, Haşiyet-ü İnetü't-Talibin ala Hall-i Alfaz-i Fethü'l-Muin, Darü'l-Fikr yay.Beyrut 1420
- Ebu Davud**, Süleyman b. Eş'as es-Sicistani, Sünen-u Ebi Davud, Darü'l-Kitabi'l-Arabi yay. Beyrut ty.
- Ensari**, Şeyhülislam Zeynüddin Zekeriya b. Muhammed (h.824-926), Esna'l-Metalib fi Şerh-i Ravdi't-Talib, Darü'l-Kütübi'l-İlmiye yay. Beyrut 1422
- Fethü'l-Vehhab bi Şerhi Menheci't-Tullab, Darü'l-Fikr yay. Beyrut 1999
- Gazali**, Muhammed b. Muhammed (h.450-505), el-Vesit, Darü'l-Marife yay. Kahire 1412
- Hakim**, Muhammed b. Abdullah en-Nisaburi, el-Mustedrek ala's-Sahihayn, Darü'l-Kütübi'l-İlmiye yay. Beyrut 1990
- Haskifi**, Alaüddin Muhammed b. Ali (h.1025-1088), ed-Dürrü'l-Muhtar fi Şerh-i Tenviri'l-Ebsar, Darü'l-İlim yay. Beyrut 1995

⁴⁵ Bkz. Suyuti, ed-Dürrü'l-Mensur, I, 725

⁴⁶ Bkz. Şirbini, Muğni'l-Muhtaç, III, 235

- İbn Kesir**, Ebü'l-Fida' İsmail b. Ömer (h.700-774), Tefsirü'l-Kur'ani'l-Azim, Dar-u Tayyiba yay. Mekke 1999
- İbn Kudame**, Abdullah b. Ahmed el-Makdisi, el-Muğni, Darü'l-Kütübi'l-İlmiye yay. Beyrut 1998
- İbn Manzur**, Muhammed b. Mukrem (h.630-711), Lisanü'l-Arab, Darü'l-İlim yay Beyrut 1999
- İbn Nuceym**, Zeynüddin b. İbrahim (h.926-970), el-Bahrü'r-Raik, darü'l-Fikr yay. Beyrut 1997
- Karaman**, Hayreddin, Mukayeseli İslam Hukuku, Nesil yay. İstanbul 1991
- Kurtubi**, Ebu Abdillan Muhammed b. Ahmed (h.671), el-Cami' li Ahkami'l-Kur'an, Darü'l-Kütübi'l-Misriye yay. Kahire 1384
- Makdisi**, Bahaüddin Abdurrahman b. İbrahim (h.624), el-Uddet fi Şerhi'l-Umdet, Darü'l-Kütübi'l-İlmiye yay. Beyrut 2004
- Malik**, b. Enes (h.93-179), el-Mudevvenetü'l-Kübra, Darü'l-Kütübi'l-İlmiye yay. Beyrut 1998
- Maverdi**, Ebü'l-hasan Ali b. Muhammed (h.450), el-Havi fi Fikhi's-Şafii, Darü'l-Kütübi'l-İlmiye yay. Beyrut 1994
- Nemri**, Ebu Amr Yusuf b. Abdullah (h.463), el-İstizkar el-Cami' li Mezahib-i Fukaha-i'l-Emsar, Darü'l-Fikr yay. Beyrut 1996
- Nesai**, Ahmed b. Şuayb, Sünenü'n-Nesai el-Kübra, Darü'l-Fikr yay. Beyrut 1999
- Nevevi**, Ebu Zekeriya Yahya b. şeref (h.631-676), Ravdatü't-Talibin, Darü'l-Kütübi'l-İlmiye yay. Beyrut 1410
- el-Mecmu' Şerhü'l-Muhezzeb, Darü'l-Fikr yay. Beyrut 1999
- Serahsi**, Şemsüddin Ebubekir Muhammed b. Ebisehl, el-Mebcut, Darü'l-İlim yay. Beyrut 1416
- Sivasi**, Kemalüddin Muhammed b. Abdülvahid (h.681), Şerh-ü Fethi'l-Kadir, Darü'l-Kütübi'l-İlmiye yay. Beyrut 1998
- Şeybani**, Muhammed b. Hasan (h.131-183), el-Huccet ala Ehli'l-Medine, Darü'l-Fikr yay. Beyrut 1410
- Şeyhizade**, Abdurrahman b. Muhammed el-Keliboli (h.1078), Mecma'ü'l-Enhür fi Mültaka'l-Ebhür, Darü'l-Fikr yay. Beyrut 1998
- Şirbini**, Şemsüddin Muhammed b. Ahmed (h.977), Muğni'l-Muhtaç ila Ma'rifeti Elfazi'l-Minhac, Darü'l-İlim yay Beyrut 1997
- Tirmizi**, Ebu İsa Muhammed b. İsa (h.209-279), el-Cami'ü's-Sahih Sünenü't-Tirmizi, Darü'l-Kütübi'l-İlmiye yay. Beyrut 1995
- Velidedeoğlu**, H. Veldet, Türk Medeni Hukuku, C. II Aile Hukuku, İstanbul 1965
- Zebidi**, Murtaza Muhammed b. Muhammed (h.1145-1205), Tacü'l-Arus min Cevahiri'l-Kamus, Darü'l-Fikr yay. Beyrut 1997
- Zeyla'i**, Fahrüddin Osman b. Ali (h.743), Tebyinü'l-hakaik şerhu Kenzi'd-Dakaik, Darü'l-Kütübi'l-İlmiye yay. Beyrut 1996
- Zuhayli**, Vehbe, el-Fikhü'l-İslami ve Edilletuh, Darü'l-Fikr yay. Beyrut 1989.